

Karácsony Sándor időszerűsége

1990. augusztus 18–20-án konferenciát tartottak Pécelen. Az összejövetel házigazdája és szervezője a péceli Szemere Pál Művelődési Ház Ráday Klubja volt, a rendezvényt támogatta az ugyancsak Pécelen működő Fáy András Gazdakör. A péceliek néhány tanítványa ott élő leszármazottja révén kerültek – már régebben – kapcsolatba Karácsony Sándor eszméivel, munkásságával s ezek ösztönözték őket arra, hogy részletesebben is megismerkedjenek a magyar pedagógia e méltatlanul háttérbe szorított nagy alakjával. E törekvésükben jó partnerekre találtak Karácsony Sándor azon tanítványaiban, munkásságának folytatóiban, akik az elmúlt évtizedekben korlátozott szólási lehetőségek között sem szüntek meg hangoztatni meggyőződésüket e hatalmas életmű jelentőségéről, időszerűségéről, s a magyar szellemi életbe való visszakapcsolásának szükségességéről. A konferencia így országos ügygé vált, s a szervezésbe, előkészületekbe bekapcsolódtak azok, akik felkészültségük, ismereteik alapján vállalkozhattak arra, hogy vázolják Karácsony Sándor pedagógiai, filozófiai, nyelvészeti munkásságát. Ők pedig – többségükben pedagógusok – magukkal hozták Pécelre tanítványaikat, sőt tanítványaik tanítványait is Budapestről, Szegedről, Pécsről, Gödöllőről, Debrecenből, Koltovszárról, a kisebb és a nagyobb falvakból, jelentősen bővítve ezzel a résztvevők körét.

Karácsony Sándor Hajdú megyében, Földesen született. A Debreceni Református Kollégiumban érettségizett 1910-ben. Az önkéntesi szolgálat és a tartalékos tiszti tanfolyam után egyetemi hallgató a budapesti bölcsészkaron, vendéghallgató Genfben, Münchenben, Bécsben és Grázban. Az első világháborúban tartalékos hadnagyként megsebesül, s mint hadirokkant szülőfalujában és környékén néplélektani adatgyűjtésbe kezd. 1916-tól 1918-ig katonai főreáliskolai-lovasági hadapródiskolai tanár Märisch-Weisskirchenben (ma Hraniče), majd a kassai katonai főreáliskolán tanít, itt szerzi meg tanári oklevelét. Az összeomlás után Budapestre kerül, 1919-ben a Közoktatásügyi Népbizottságon teljesít szolgálatot, majd ez év őszétől a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanít. 1927-től 1942-ig a Magyar Tudományos Akadémia Szótári Bizottságának munkatársa, 1934-től 1942-ig a pedagógia magántanára a debreceni egyetemen, 1942-től 1950-ig ugyanott a pedagógia professzora. Pedagógiai és tudományos munkálkodásán kívül dolgozott az ifjúsági mozgalomban (Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Ifjúsági Egyesület, cserkészet), 1945 és 1948 között elnöke volt az Országos Szabadművelődési Tanácsnak. Elméleti és gyakorlati tevékenysége a szabadművelődés mozgalmának meghatározó fontosságú része. Szerkesztette a kor legszínvonalasabb ifjúsági folyóiratát (Az Erő), főszerkesztője volt a szabadművelődés folyóiratának, az Új Szántásnak, munkatársa (egyebek között) a Pro Christónak, a Protestáns Szemlének és más lapoknak.

Filozófiai alapművének címe: Nyugati világnézetünk felemás igában (Szövétnék, 1933). Munkáinak zömét a tanítványai által működtetett Exodus Könyvkiadó jelentette meg: A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja (1939), Magyar nyelvtan társaslélektani alapon (1938), A könyvek lelke (1941), A magyar világnézet (1941), Ocsúdó magyarság (1942), A magyarok Istene (1943), A magyarok kincse (1944), A magyar demokrácia (1945), Magyar Ifjúság (1946), A magyar béke (1947).

Aktív működésének a politikai kurzusváltozás vetett véget, előbb a szabadművelődésben tették munkáját lehetetlenné (1948-ban számolták fel az Országos Szabadművelődési Tanácsot), azután egyetemi katedrájától fosztották meg (1950-ben). Budapesten halt meg 1952-ben.

*

Ami Karácsony Sándor pedagógusi és tudományos munkásságát illeti, azt szinte lehetetlen röviden összefoglalni. Ha mégis megkíséreljük, először arra kell utalnunk, hogy kik azok, akikről tanult, akik hatottak rá. Közvetlenül-közvetve ismerte kora legjelesebb tudósainak

gondolatait, elméleteit, hallgatójuk, munkatársuk volt, vagy könyveiket olvasta. A teljesség igénye nélkül soroljuk a neveket: Finánczy Ernő, Imre Sándor, Gombocz Zoltán, Charles Bailly, Ferdinand de Saussure, Théodore Flournoy, Eduard Claparède, William James, Hermann Paul, John Dewey, de „hatott rá”, Wilhelm Wundt Völkerpsychologie-ja is. Benne élt tehát kora szellemiségében és élt benne kora szellemisége.

Rendszere, az ő kifejezésével: „egy természetes rendszer” azonban nem valamiféle szintézise a reformpedagógiának-néplelektannak, a filozófia és lélektan „új iskoláinak”, hanem kerek, egész gondolati rendszer, melynek egyik központja ugyan a nevelés tudománya, ez azonban filozófiai, továbbá logikai-lélektani alapozottságú, elágazásai pedig a nyelvészet, az esztétika, a szociológia felé is elvezetnek. Korunk tudománya a felsorolt területeken jó néhány dologban ma kezdi „utolérni” Karácsony Sándort, ha erről, mármint hogy előttük járt valaki az úton, az illetők nem is tudnak, mivel Karácsony Sándor művei az európai nyelvekre sajnálatos módon nincsenek lefordítva. Aki ma Gordon, Allport, Erikson, Goffmann, Jakobson, Adorno magyarul is hozzáférhető műveit elolvassa, tanulmányozza a szerep-pszichológia vagy kommunikációelmélet stb. alapműveit, igazolni fogja ezt az állítást (a magyarok közül Buda Béla, Mérei Ferenc és Pataki Ferenc ilyen vonatkozású munkáira emlékeztetek).

Karácsony Sándorban tanári munkája során tudatosult az az alapvető felismerés, hogy a XX., sőt a XXI. század a „társ”, a „másik ember” felfedezésének a kora. Nem elég, ha én közlöm a gondolataimat, ebből megértés csak akkor jön ki, ha a másik felfogja az általam adott jeleket, s visszajelzése ezt igazolja is, ha reláció alakul ki közöttünk, adott esetben például a nyelv. Innen ered Karácsony Sándor működésének az a sajátossága, mely elsősorban a vele közvetlen kapcsolatban állók élményeiben maradt ránk s amit mai divatkifejezéssel úgy fogalmazhatnánk meg, hogy mindenkit „meg tudott szólítani”. Biblikusán szólva zsidónak zsidóul, görögnek görögül hangzott, amit mondott, mert mindig a megértésre, „a másik emberre” irányult mondanivalója.

Gondolatrendszerében használhatatlanok a hagyományos filozófia tér-idő-okság kategóriái, hiszen azok bezárnak bennünket az „én” börtönébe, amiből csak a „nem én” fölfedezése szabadíthat ki. A filozófiai gondolkodás hagyományos korlátainak ledöntése nyitja meg előttünk a határtalanság, időtlenség és megfoghatatlanság tér-idő-reláció kategóriáit és ez vihet el a világ, az élet, Isten dolgaiban való eligazodásunkig. Az eleve meghatározottság rabságából kiszabadult gondolkodás nemigen tud mit kezdeni az absztrakció-fogalomalkotás-ítélet-következtetés műveleteivel sem immár, melyek legfőbb tartalma az alárendelő szemlélet, mert, miként azt a fizika már előbb észrevette, a tér tágulásával az egymás alatt-fölött lévő dolgok egymás mellé, az ok-okozati viszonyban lévők legfeljebb egymásutánsági relációba kerülnek s visszahelyeztetnek jogaikba a nyilvánvalóság, a filozófiai megsejtés fogalmai. A konkrét, az „objektív és primitív” szemlélet, a „mellérendelés” és a „megmagyarázhatatlan evidenciájára” törekvés tehát nem valamiféle misztikus, netán nacionalista filozófia fogalomrendszere Karácsony Sándornál (a hivatalos felfogás, sokáig visszhangozta ellene ezeket a vádakot), hanem olyan modern gondolkodásmód eszköztára, amely éppenséggel összhangban áll korunkkal s alkalmas problémáinak feltárására, kifejezésére. Ez a magyarázata pedagógiai eszméi központjának, az általa is következetesen „társaslélektannak” (a szó maga Gombocz Zoltántól származik) nevezett gondolatrendszer frissességének, hatékonyságának, folytathatóságának. Karácsony Sándorral nevelői mivolta kérdezte azt (látván és érzékelvén a nevelés, az ifjúság ügyének már akkor mutatkozó válságos helyzetét), lehetséges-e egyáltalán oktatás és nevelés s ehhez a kérdéshez közeledett a filozófiai és a logikai-lélektani előfeltételek vizsgálatával. Válasza egyszerűsítve úgy hangzik, hogy a hagyományos rideg tényközlés és recept-előírás útján nem lehetséges, a mi és hogyan hangoztatása figyelmen kívül hagyja a társat, a másik embert, a rögtér, percidő, absztrakció, oksági viszony, a formállogikai műveletek ketrecébe zárja azokat (az ifjúságot, de nem csak az ifjúságot), akik onnan szabadulni szeretnének. Megvalósulhat viszont a nevelés társasviszonyulásként, ennek lélektani tanulságait figyelembe véve.

Az ember, az egyén érez, ért, akar, vannak életérzései, van hite. Lelki működései testileg (szómatikusan) és az egyéni lélek határán túl (pneumatikusan) beágyazottak. Az ember közösségben él, társas lény. A közösségben az egyének viszonyulnak, ezek a viszonyulások a társas lélek megnyilvánulási formái. A társas lélek életérzése a jog, érzelme a művészet, értelmi funkciója a nyelv, akarata a társadalmi gesztus, hitbeli közössége a vallás.

Az egyén fejlődésében Karácsony Sándor szerint a jognak a csecsemő, az érzelmenek a kisgyermek, az értelemnek a kamasz, az akaratnak az ifjú, a hitnek a felnőtt felel meg. A

közösség fejlődésében az érzelmi tulajdonságokat a nép, az értelmieket az értelmiség, az akaratiakat az ifjúság, a hitbelieket a szofokrácia hordozzák, jogi alapja ennek az építménynek a társ, a másik ember, akinek elsődleges jelentősége a XX. század és Karácsony Sándor tudománya.

Az én, az egyén autonóm, amely elutasítja a beavatkozást, a nevelés, nevelni akarás pedig beavatkozás a másik ember, a „nem én” életébe. Bárki meggyőződhet erről, aki nevelni-oktatni akar: az egyéniség nevelhetetlen. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy nevelés mégiscsak lehetséges, a gyermek nő, gyarapszik, fejlődik, nyilvánvalóan nem önmagából, hanem kívülről, külső ráhatások következtében. A dolog kulcsa az, hogy a nevelés során az egyén megőrizhesse autonómiáját, ne közvetlen ráhatással, hanem viszonyulással közeledjünk a másik emberhez. Nincs tehát érzelmi, értelmi, akarati stb. nevelés, de lehetséges jogi, művészi, nyelvi, társadalmi és vallásos nevelés. A nyelvi jelrendszer, a művészet jelképrendszer, a társadalom tétrendszer, ezekben a rendszerekben mozogva, beszélgetve, művészkedve, gesztusokkal hatva igenis megvalósulhat a nevelés. A lelki tartalom egyéni tulajdon, s lelki tartalom közlésével nem lehet nevelni.

A tartalomtól elválaszthatatlan forma nevelő ereje viszont kétségbevonhatatlan. A lelki tartalom nyelvi megnyilvánulása formális jellegű, a nyelvi nevelés olyan nevelő ráhatás, amely nyelvet teremt ott, ahol eddig nem volt, teljesebbé teszi a nyelvi kapcsolatot ott, ahol eddig fogyatékos volt, tudatosítja a nyelvhasználatot ott, ahol az eddig ösztönös volt. Az egyik ember-másik ember közötti relációk (jel, jelkép, gesztió) azok a formák, melyek útján megvalósulhat a nevelés, de csak közös munkának, mert mindegyikhez legalább két ember kell: aki adja és aki megérti a jelet; aki jelképpé forrasztja a jelet és aki abban magára ismer; aki cselekszik, illetve aki szenved.

Addig nem lehetek nyugodt, míg biztos nem vagyok benne, létrejött-e a megértés, azért beszélek, hogy megértsenek, azután én igyekszem megérteni a választ, csereviszony ez, amiben adok, kapok is, nem csak nevelek, nevelődöm. A nevelés nevelődés is, a felek nem lehetnek egyenrangúak, nem azonos minőségűek, az egyik felnőtt, a másik pedig nem tökéletesen felnőtt, hanem tökéletes gyermek, kamasz, ifjú. Nem egyenrangúak, de egyenjogúak! Tökéletes autonómia illeti meg tehát pl. a gyermeket a játékban, a kamaszt értelmi síkban, az ifjút szertartásaiban (a szertartás, a rítus a cselekvés próbálgatása, dőcögve megy még, azért kell formalizálni).

Ha két egymáshoz viszonyuló ember nem azonos kategóriában mozog, „hibrid” relációk jönnek létre társaslélektani vonatkozásban. A nevelő és növendék közössége eleve ilyen vegyes viszony, a nevelő (ha felnőtt), deriváltabb lelki funkciókkal viszonyul növendékéhez, telitettebb, közlékenyebb, aktívabb, a növendék viszont befogadóbb, kíváncsiabb, a jövőt tekintve potensebb. Ebben a fejlődés-lélektani felfogásban a kisgyerek technikában él, a pubertáló erotikában sóvárog, a pubertáló értékelésben mozog, az ifjú pedig világnézeti harcát vívja ki. Ki lehet tehát az ifjúság nevelője?

„Az az igazság, hogy az ifjúság, az egész, osztatlan, egységes ifjúság a felnőttek világához képest akarati síkban helyezkedik el. A közösségi életben a népnek a formái, az értelmiségnek az érvényei az értékesek, az ifjúságnak meg az akaratmegnyilvánulásai, az áldozatok. A társadalom életét az áldozatok viszik a tétrendszerben előre. A nép a tétrendszerben azt teszi mindig, ami szokás. Az értelmiség minden lehetőt megtesz, ha a szükség úgy parancsolja, az ő viselkedése ilyenkor mindig színvonalas. De áldozni csak az ifjúság képes. Ezzel a ténnyel szemben a legaljasabb merénylet, ha az ifjúság nevelését az értelmiségre bizzuk. Az érvények világa alsóbb fokú lelki feszültséget igényel, mint az áldozatoké. (Karácsony Sándor: A magyar demokrácia). „Az ifjúságot sem nevelni, sem felszabadítani nem tudja az értelmiség: erre a közösségnek csak azok a tagjai képesek, akik magasabb feszültségi fokon állanak, mint az ifjúság maga. Kik ezek? Vannak egyáltalán ilyenek? Igen, vannak. A pogány görögök azt mondták rájuk, az öregek vagy bölcsök (gerontes, sophoi), a középkoriak papoknak, a protestánsok mestereknek, a belmissziósok evangelizátoroknak nevezik őket. Nem fontos az elnevezés, az a fontos, hogy már a bontakozó emberi elme nyilvántartja őket s azóta is nyilvántartja mindenfajta eszmélés és okoskodás. Mi szofokráciának nevezzük az ilyen emberféleség közösségét” (Karácsony Sándor: A magyar demokrácia). Vagy nevezhetjük egyszerűen így: küldetéses ember, mindenestre olyan ember, aki áhitatosan viszonyul, aki mérhetetlen távolságból sugárzó jogi bölcsességet, művészi szépséget, igazságot, jóságot, szentséget közvetít, mint médium, aki mindezekről vall, aki képes felszabadítani az eddig (a második világháborúig) alacsonyabb rendűnek tekintett emberféleségeket; térben a gyarmatiakat, színészeket, időben az ifjúságot. Karácsony Sándor

mindenesetre ilyen ember volt és kívül is tudunk ilyen emberekről: ezek tanárok! És sajnos nagy számban vannak nem tanárok, sőt lassan még csak nem is értelmiségiek, hanem iskolai tisztviselők, alkalmazottak, akiknek tudománya érvénytelen, meghaladott, arról lehet őket megismerni, hogy tanári méltóságérzetük rendkívüli, egyebük sincs!

A tettek és látások népének („véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok látásokat látnak”), az ifjúságnak jogi igénye, művészi ajándékozódva, tudományos szolgálni (használni)-vágyása, társadalmi áldozókedve és áhítatos fokon szeretete mérhetetlen távolságra sugározva találkozik a bölcsesség, szépség, igazság, jóság, szeretés sugaraival, s lesz, lehet belőle örök politika, művészeti forradalom, tudományos probléma, társadalmi reform és legfelső fokon nevelés (ezek a társaslélek világnézeti értékei).

Az áhítatos egyik ember, a nevelő és a szerető szívű másik ember, a növendék, képesek elviselni az egymás életébe való beavatkozást, a nevelés-nevelődést, munkaközösségük életközösséggé fejlődik. Viszonyulásuk a növendék életkorának megfelelően alakul: a kisgyermeknek a nevelő apja-anyja, ő meg fia-lánya a nevelőnek, a növegyerek öccse-húga lesz idősebb bátyjának-nénjének, a kamasz szerzetes megtalálja ideálját, az ifjú pedig vitapartnerét, nemes ellenfelét. A szabadság-szentség világában a szeretet örök életre szól, az osztály, csoport, mindegy mi az ifjú csapat neve, nem villamos utazóközössége, mely a végállomáson egyszer s mindenkorra feloszlik, hanem együtt marad mesterével a nagyobb gyülekezetben: in aeternum aeternitatis. A munka, majd életközösség persze már nem, vagy nem csak iskola (bár az a nevelés klasszikus helye, valamint az ifjúság annak klasszikus ideje, azaz egyetlen lehetséges közege). Az igazi nevelő az ifjúsági szervezetekben is tevékenykedik. Ez már csak azért is szükséges, mert ezek a szervezetek azok, ahol a barátság alkalmat ad az odaadás, a szolgálat, az áldozat első, félénk gesztusainak kipróbálására az ifjú embernek, különösen pedig ifjabb és előrehaladottabb korú ifjúság találkozása esetén. Az ifjúsági szervezetnek az a sajátossága, hogy az ifjúságé; felnőtt, nevelő ott legfeljebb szolgál, diktálni semmi esetre sem diktálhat. Az ifjúsági szervezet gyakorlati élettréninget ad (cserkészet). A kamaszifjú mozgalmi gyülekezeti formát öltönek: van lekipásztor-presbitérium, vannak egyháztagok.

A csapatot is, a gyülekezetet is ők formálják, mi velük vagyunk, ha bevesznek; szolgálunk, ha hagyják. A szolgálat gesztusa a kamasz számára a legjobb bizonyágtétel. Magatartásunk tesz tanúbizonyítást, vezet az ősforráshoz, nem a szavunk. A vallásos nevelés meg így végbe, bár ne gondoljuk, hogy az ifjú ifjúkorában vallásos lesz. „Két nagy tanulságot vonhatunk le: ne erőltessünk meg nem levő lelki kategóriákat, ne akarjunk foglalkozni olyannal, ami nincs. Vallásossá ifjakat nem tehetünk, csak állandó vallásos hatásnak tehetjük ki és ez fogja nevelni őket.” „A másik tanulság: meg kell érteni az ifjúságot, úgy kell venni őket, amint vannak, ifjaknak. Példaadással igen sokat lehet elérni ebben a korban, ha lelkünkben szeretni tudjuk őket. A szeretet olyan nevelő, vagyis növelő hatással van rájuk, mint a nap heve és a harmathullás vagy májusi eső áldott nedvessége” (Karácsony Sándor: Ocsúdó magyarság).

Két dolgot kell itt hangsúlyozni: az ifjúsági mozgalom – Karácsony Sándor felfogása szerint – vallásos nevelés, ez az egyik. A másik: a nevelés nem vallásos, hanem nyelvi, művészi, társadalmi. A tanár, a nevelő papi mivolta azt jelenti: mindvégig matematikát, történelmet, angolt stb. tanít és ezzel vallásánál magasabb rendű erőkről.

*

Végére érve ennek az igen vázlatos ismertetésnek egyúttal arra is válaszoltunk, miről volt szó Pécelen 1990. augusztus 18–20-án. Minderről, bár tagadhatatlan, hogy a három napot, az előadásokat és szekcióüléseket is a társasléktan problémaköre foglalta egységbe, ezért is kellett ennél időzni a legtöbbet. A résztvevők egy része nem, vagy csak alig volt ismerős Karácsony Sándorral, könyveivel, gondolataival. Ezért az első nap előadásai a társasléktan kategóriáit követve summázni próbálták Karácsony erre vonatkozó nézeteit s értelmezni értékrendszerének ezzel kapcsolatos részeit.

*

A konferencia záróelőadását dr. Kontra György tartotta. Áttekintve a referátumokat és a szekciók munkáját megállapította; az összejövetel 1948 óta első ízben adott alkalmat arra, hogy Karácsony Sándor látenszen élő és ható szellemi öröksége újra felszínre bukkanjon. Ma,

amikor divat lett a nyugathoz, az Európához való fölzárkózásról beszélni, tudnunk kell, hogy Karácsony Sándornak erről is van mondanivalója számunkra. Az ő értelmezésében a nyugat = a nyugati (keresztény) világnézettel. A nyugati ember belső világának (nyugati élet) legfőbb sajátossága a lélek, mely végtelen, örök, csodálatos, egyetlen jelzőbe sűrítve: szabad. A nyugati ember külső világa (a környezet) formájában szép, tartalmában igaz, tendenciájában jó, vagyis nem rút, nem hazug, nem rossz, egyetlen jelzőbe sűrítve: szent. A nyugati világnézet két alappillére tehát szabadság és szentség, értékei: lélek, végtelenség, örökkévalóság, csoda, szabadság-egészség, szépség, igazság, jóság, szentség. Ebben a „rendszerben” kerülnek végleges helyükre a társaslélektan kategóriái (jog, művészet, tudomány, társadalom, vallás). Az antik világ értékei: test-tér-idő-okság-énközpontúság (belső világ); anyag-forma-ész-törvény-ember-humánium (külső világ) meghaladottá váltak s a pervertáló lelki működésben értéktelenségekké válnak: dög-rög-perc-babona-téboly (belül); gép-rút-hazug-rossz-állat (kívül). Az értéktelenségek – naponta találkozunk velük körülöttünk, mellettünk, magunkban – löknek bennünket a hívogató értékek felé, nem nyugatra, hogy a képes beszéd helyett világosan és nyíltan szóljunk, hanem Isten felé.

Befejezésül az egybegyűltek megállapodtak, hogy fölállalják a magyar kultúra-tudomány-nevelésügy e kiemelkedő életművének további gondozását, helyet adnak az ezzel kapcsolatos további konferenciáknak. Szükségesnek tartották a konferencia teljes anyagának megjelentetését, még szükségesebbnek azonban Karácsony Sándor műveinek mielőbbi teljes kiadását, ez ügyben anyagi áldozatok vállalására is készséget nyilvánítottak.

Heltai Miklós

Egy élet a főváros építésének szolgálatában

*Dr. Borsos József
(1901–1981)*

A várhegyi hegycsuszamlás támfalának építése, 1935–36

Olyan emberre szeretnék emlékezni, aki nem politikus volt, hanem szakmájának avatott művelője, a köz szolgálója, aki nem járta meg ugyan a börtönöket és internálótáborokat, de ember tudott maradni az embertelenségben. 90 éve született *Borsos József* mérnök, egyetemi tanár, és tíz éve távozott az élők sorából.

Ősei a zempléni Hegyalján voltak szőlőtermelők, református lelképásztorok. Édesapja a sárospataki jogakadémia elvégzése után bírósági alkalmazásba lépett és több vidéki városban szolgált, mint járásbíró, majd mint ügyész. Idősebbik fia, József, Sátoraljaújhelyen született, Sárospatakon laktak, de aztán a családfőt Beregszászra helyezték, ahol egészen az I. világháború végéig éltek.

A Tanácsköztársaság bukása után Beregszászra cseh csapatok vonultak be, és az új hivatalosság az édesapát ugyanabba az illavai börtönbe zárta, ahol egykor Rózsa Sándor is „csörgette a láncot”. Az apa nélkül maradt és földönfutóvá lett család Magyarországra menekült és hosszú hónapokon át vagonlakóként tengődtek, míg egy évvel később édesapjának a felvidéki gazdák segítségével sikerült átszöknie a határon. A család ekkor Szolnokra költözött, ahol az édesapa újra bírósági munkát kapott, fia pedig Budapesten beiratkozott a Műegyetemre. Kiváló tanulmányi eredményei révén tandíjmentes volt és az egyetemi menzán ingyenebédet is kapott. Kitűnő minősítésű oklevelét 1924-ben szerezte meg. Egyéves tanársegédi munka után a főváros szolgálatába lépett, ahol 29 éven át – egyetemi tanári kinevezéséig – dolgozott. A fővárosnál töltött évekre mindig nagyon szívesen emlékezett vissza. A hivatali ranglétra szinte minden fokát bejárta, a pallértól a műszaki főtanácsosig, és többféle létesítmény elkészítésében vett részt. Munkái közül sokat még ma is láthatunk (a ferencvárosi kikötő, a régi Ferihegyi út hídjai, a budai vár támfalai, a Gellért-hegy sziklabiztosításai stb.). Az igazi, emberi, szakmai kiteljesedés azonban csak a II. világháború után jutott neki osztályrészül.

Amikor a háború elérte Magyarországot is, már nem volt fiatal. Ennek ellenére behívták katonának. A főváros javaslatára azonban – mint nélkülözhetetlen mérnököt – később leszerelték; ő dolgozott ugyanis a bombakárok helyreállításán, építette a Gellért-hegy, a Vár-hegy és a Tabán sziklaóvóhelyeit. A nyilas hatalomátvétel után az ismételt behívási parancsnak nem tett eleget, hanem gellérthegyi házuk bunkerében húzódott meg. Ide az állandó bombázások miatt nem mertek a járőrök felmenni. A házat azonban telitalálat érte, így a hideg, veszélyes napokat családjával együtt a szomszéd ház telkén egy árokóvóhelyen vészelte át. Ősz szakállá mentette meg a „malenkij robot”-tól. A harcok elcsitulásával a romok alól előmerészkedő lakosokat a pusztulás képei fogadták. „Hídjaink felrobbantva, gyáraink leszerelve, lakóházak romba dülve...” emlékezett vissza később erre az időre. „Nem voltam már fiatal ember Budapest felszabadulásakor, de kapcsolatom az étellel eddig eléggé egyoldalú volt. Arra törekedtem, hogy pontosan elvégezzem a napi munkámat. (...) Ez az idő azonban helytállásra ösztönzött. Két égető műszaki feladat várt ránk. Az elpusztult Duna-hidakat újjá kellett építeni, összekötni a kettészabott várost és újjá kellett szervezni az árvízvédelmet.” (Magyar Nemzet, 1973. április 8.)

E második feladatot, mint egykori szakaszmérnökre, őrá bízták. A helyzet rendkívül súlyos volt. A védőművek romba dőltek, a töltéseket bombatölcsérek szaggatták, a segédeszközök, gépek eltűntek vagy elpusztultak, a felrobbantott Duna-hidak a folyómeder szelvényét úgy elszűkítették, hogy az ostrom előtti állapothoz képest 1 méterrel magasabb volt a normális vízállás. A roncsokon hatalmas, árvízveszélyt okozó torlaszok keletkeztek. Mind 1945, mind 1946 telén csak a szerencsének volt köszönhető, hogy a fővárost elkerülte a jeges áradat. Zamercev vezérőrnagy, Budapest katonai parancsnoka többször is magához hívatta, s bár kilátásba helyezte szovjet katonai alakulatok segítségét is, egyértelműen leszögezte, hogy őt tekintni felelősnek, ha árvíz lesz.

1946 elején a helyzet kritikussá vált. A hidroncsok még a Dunában voltak, sőt az akadályok megszorodtak az épülő Kossuth híd állványzatával és az ideiglenes Duna-hidakkal is, amelyeket a jégzajlás elsodort. A torlasz egyre növekedett. Zamercev kijelentette: ha az árvíz előnti Budapestet, a legközelebbi transzporttal már útnak is indítja Szibéria felé. Élete egyik legnehezebb éjszakáján azonban a szerencse a főváros segítségére sietett. Olyan hirtelen emelkedett meg a vízszint, hogy a torlaszok jegét valósággal átbotta a roncsok fölött és másnapra már jelentősen apadt a folyó. Budapest (és vele ő is) megmenekült. Hosszú hónapok gondos és kitaró munkájával az év végére lényegesen megerősítették a védőműveket.

A főváros egésze szempontjából az árvízvédelmi munkáknál is fontosabb és nehezebben megoldható feladat volt a hidak újjáépítése, Pest és Buda újabb egyesítése. E feladatok orozslánrészét a Kereskedelmi Minisztérium végezte, a főváros csak segítette benne. Borsos József a munkában fontos láncszem, a minisztérium és a főváros közötti összekötő volt. Így részt vett az első pontonhidak lerakásában éppúgy, mint a Kossuth híd megalkotásában vagy a Szabadság híd újjáépítésében. A rendelkezésre álló építőanyagtól függően szinte naponta kellett a terveknek változtatni, gyakran az anyagot is maguknak az építőknek kellett fellelni és a helyszínre szállítani, míg végül elkészülhettek.

A repülőtérre vezető út nagy hidjának egyik szakasza épülőben, 1941–42

Borsos József az utépítési és csatornázási ügyosztály, majd a mélyépítési főosztály vezetőjeként lérehozta a Csatornázási Műveket, majd Nagy-Budapest megalakulásakor megszervezte a fővároshoz csatolt községek egységes út- és mélyépítési hálózatát. De nemcsak itt végzett hasznos munkát: a Margit híd pesti hídfőjének emléktábláján az ő neve is szerepel, és felügyelte a Fővárosi Erdészet és Kertészet munkáját is. E munkák egyike a Várnegyed romjainak eltakarítása volt. A törmelékekkel a Vérmezőt töltötték fel, mely akkor még környezeténél másfél-két méterrel mélyebben feküdt. Itt kísérleteztek Magyarországon először előnevelt idősebb fák beültetésével is, és – mint még ma is látható – sikerrel. A Fővárosi Kertészetet később vállalatá szervezte.

A legveszterhebb ötvenes évek is a főváros vezető állásaiban találták. Amikor szinte minden pozíciót politikai szempontok alapján töltöttek be, őt szakmai hozzáértése miatt – egy ideig – békén hagyták. Munkatársai, barátai körében ismert anekdota szerint a fővárosi vb akkori elnökhelyettese a tanácsüléseken így szólította meg az egybegyűlteket: „Kedves elvtársak és Borsos úr!” S hogy emberként hogyan élte át ezt a korszakot? E kérdésre a legjobb válaszok talán a káderlapján találhatóak:

„(Politikai) hibája, hogy kissé kényelmes, ez legtöbbször abban mutatkozik meg, hogy szereti az ügyeket bármilyen esetben is békésen elintézni, s a felelősség kérdését kevésbé veti fel.”

„A vezetése alatt álló volt Fővárosi Mélyépítési és Beruházási Vállalathoz deklaszálta elemeket vitt be.”

„Senkiről politikai véleményt nem mondott. Kizárólag csak szakmai szempontból bírálta beosztottait.”

„Vallásos (...) bár politikailag nem megnyugtató, mint jó szakembert tartani kell azzal, hogy az ügyosztályt megerősítjük politikailag.”

Az állandósult nyomás elől sikerült a Műszaki Egyetemre kerülnie. 1954-ben elnyerte az újonnan létesített városgazdasági tanszék vezető egyetemi tanári állását. A Magyarországon korábban egyáltalán nem oktatott szak tudományos (elméleti és gyakorlati) alapjait maga rakta le. Néhány év megfeszített munkájával egyetemi jegyzetek hosszú sorát írta, és rövid idő alatt az akkori helyzetben figyelemre méltó nemzetközi kapcsolatokat épített ki, széles körű szakirodalmat gyűjtött össze. Óriási energiája, lelkiismeretes munkája egyre népszerűbbé tette az alig megindult szakot tanítványai körében.

Az 1956-os felkelést követő tanévben rektorhelyettesé nevezték ki. E minőségében – az akkori hatalmasságok szerint – túlságosan is sokat tett az eseményekben aktívan részt vett diákok visszavételéért. Egy politikailag erős helyzetben lévő kollégája a győri Műszaki Főiskolán akart városgazdaság-tani tanszéket kiépíteni. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy amikor 1960-ban a műszaki tudományok doktora lett, a szakképzést és a tanszéket megszüntették, és őt más tanszékre helyezték. A hatvanas években kitartó munkával azt sikerült elérnie, hogy a városgazdaságtant legalább diploma utáni szakképzésként oktathassa. Őt, aki egész életét a fővárosnak szentelte, háromszor jelölték a Pro Urbe kitüntetésre, valakik azonban az odaítélést mindig megvétózták. 47 évi közszolgálat után vonult nyugdíjba, de nem nyugállományba. Számos bizottságban – köztük a honismeretben is –, egyesületben és társaságban kérték fel munkára, tovább oktatott a szakmérnöki képzésben, államvizgáztatott, diplomamunkákat bíralt el szinte az utolsó pillanatig, míg már évek óta beteg szíve 1981. július 5-én meg nem szűnt dobogni.

Töltési Imre